

LAÇINIM, LAÇINIM,

GÖYƏRÇİN ÖLƏN YER

(VI məqalə)

Səhər yeməyindən sonra otellə haqq-hesabımızı üzüb çıxmaq istəyirik.

Resepşəndə işləyən nəzakətli qız deyir:

- Sizin hesabınızı Səməd müəllim ödəyib.

Səməd Məhərrəmov Şuşa Polis Şöbəsinin rəisidir. Cavan və bacarıqlı bir polis işçisidir. Zəng edib Səməd müəllimə təşəkkür edirəm və oteldən çıxırıq. Yenə şüşənin altındakı İbrahim xanın silah-sursat fabrikinin dağıntılarını baxıram.

Sonra da üz tuturuq üzü güləbədinə, yəni Laçına.

Zastavaya çatanda...

... Laçından və Daşaltıdan Şuşaya gələn yollar bu nöqtədə kəsişir. Keçmişdə bura zastava deyirdilər. Görünür, haçansa əvvəllər burda çar hökumətinin postu olub. 2020-ci ildən sonra isə rus sülhməramlılarının burda qərarı vardı, guya Ermənistan Xankəndinə və əks istiqamətə gedən maşınları yoxlayırdılar. Sonra təbiəti sevenlər burda gecə-gündüz mitinq keçirdilər və bu mitinq də nəticə verdi. Ermənistan Xankəndinə gələn silah-sursat maşınlarının qabağını kəsdilər və sülhməramlılar da məcbur olub həmin maşınları Xankəndinə buraxmadılar, geri qaytardılar. Həmin günlərdə bir xanımın əlində tutduğu göyərçin ölmüşdü.

... Zastavaya çatanda iradə deyir:

- Göyərçin burda ölmüşdü?

- Hə. Gəl elə buranın adını Göyərçin ölən yer qoyaq.

Ermənilərlə bacı-qardaş olan dövrdə zastavada yolun altında göy rəngdə bir sandıq qəbir vardı. Uzunluğu olardı iki

Hava bir az yağışlıdı. Dolamalar başlayır. Şuşadan bir on beş kilometr aralıda Zarıslı kəndi yerləşir. Qədir Rüstəmovun əsl bu kəndəndir. Kənddə gözəl bir bulaq var ki, suyu İsa bulağının suyundan da dadlıdır. Şuşadan da, Ağdamdan da çox adam gəlib burdan su daşıyırdı. Zarıslıya yaxınlaşanda iradə telefonunda Qədir Rüstəmovun "Sona bülbülləri"ni açır. Qədirin səsi ilə giririk Zarıslıya, daha doğrusu, Qədirin xeyir-duası ilə.

Şuşa-Laçın yolunda təmir-bərpa işləri gedir. Dolamalardan can qurtarmaq üçün çətinliklə də olsa tunellər qazılır. Bəlkə ona görədir ki, Zarıslı bulağını tapa bilmədim.

Amma yolun altındakı mağaza durur, qapısı da bağlı.

Zarıslını keçirik, bir azdan Turşsuya çatacağıq. Turşsuda bir yer var, Sarıba dağı burdan başlayır. Bir yol Arandan gəlir Sarıbabanın başlanğıcından fırlanıb Laçına, bir yol da sola dönürsən Kirsə gedir, bir torpaq yolda Sarıba dağına qalxır.

Məmməd Arazın qardaşı oğlu Qorxmaz İbrahimli tələbə yoldaşları ilə Laçına Arif Paşayevə köməyə gəldilər. Mən də bir az silah-sursat vermişdim. Ara yollarla gəlib qalmışdılar Kirsədə ac-susuz, Laçına gedib çıxma bilmirdilər. Lesəqora yənib (o zaman Turşsu kəndi belə adlanırdı) çox müsbətdən sonra mənə zəng edib bildirdi və çətin vəziyyətə düşdüklerini demişdi.

Mən də Laçına, Arif Paşayevə telefon açıb ona köməyə gələn uşaqların Kirsədə qaldıqlarını və həmin uşaqları Laçına aparmaq üçün kömək göndərmələrini xahiş etdim.

Sağ olsun, Arif Paşayev elə həmin gün atılları göndərüb uşaqları Kirsədə tapmışdı.

Deyənlərə görə hələ Arif Paşayev canından çox sevdiyi Laçına gedib çıxma bilməyib.

Gəlib çatırıq Sarıbabaya...

... Bir dəfə iradə ilə öz maşınımızla azıb gedib çıxmışdıq Trabzona. Dostumuz Əhməd Varol bir neçə gün bizi Trabzonun görməli yerlərini görməyə

apardı. Bir gün dağlarda qərribə bir yerlə rastlaşdım. Eynilə bizim Turşsuyu xatırladırdı. Bir yol aşağıdan gəlib Sarıbabaya oxşayan dağın başına fırlanıb harasa gedirdi, bir yol da Kirsə gedən kimi sola fırlanırdı. Və burada elə Turşsuya oxşayan bir kənd vardı və yolun solunda da eynən Turşsuda olduğu kimi, bir yeməxana. Türkiyənin "Sarıbabasının" yamacında otun üstündə oturub kövrəldim.

- iradə, yer yerə nə qədər oxşayar? Elə bil həmişə sənə danışdığım Turşsudayıq, Sarıbabadayıq. Şənbə günləri uşaqlarla burda oturub Arandan gələn atalarımızı gözləyirdik. İnanmazsan hər kəs, hələ maşın görünməmişdən əvvəl, səsinə bilirdi ki, gələn maşın onun atasınındı. Qarşılaşmaq üçün düşüb qaçırdı yola.

Çox vaxt yaylağa Turşsuya gəlirdik. Bura əsasən ağdamlılar, bərdəllilər və ağcabədililər köç edərdi. Çadır qurardılar, özü də hər kəsin öz çadır yeri vardı. Kimsə başqasının çadır yerində alaçıq yapmazdı ki, bu gün-sabah sahibi gələcək. Həmin çadır yerləri hər kəsin öz mülkü idi. Dörd alaçıq yerimiz vardı - bizim, dayıngilin, mamgilin, bir də xaləngilin. Bizdən bir qədər yuxarıda palıd ağacının altında həmişə Xan əmi alaçıq qurardı. Hər səhər tezdən də çıxıb palıdın altında alt paltarında idman edərdi. Hamı da Xan əmi tərəfə boylanıb deyərdi:

- Xan əmi idman edir.

Aşağıda çayın kənarında turşsu buraxan bir zavod vardı, amma işləmirdi. Çayın kənarında iki bulaq vardı - biri adı su idi, digərindən isə turşsu gəlirdi.

Bir gün dərəyə yenirdim ki, evə turşsu gətirirəm. Bu vaxt Laçın yolunda iki-üç "Volqa" dayanmışdı. Maşından beş-altı nəfər düşüb piyada yendilər dərəyə - turşsuya. Hamı alaçılardan çıxıb heyranlıqla gələn adamlara tamaşa edirdi. Gələnlərdən dördünü tanıdım: Bəxtiyar Vahabzadə, Xudu Məmmədov, Zeynal müəllim, bir də Ağdamın səhiyyə şöbəsinin müdiri Qulu həkim. İçlərində bir nəfər ucaboylu yaraşqlı və qərribə danışqıq tərzli olan adam da var idi. Sonradan öyrəndim ki, o professor, məşhur həkim Nurəddin Rzayevdir. Sonralar Nurəddin həkimin Dilruba adlı qızı ilə universitetdə bir qrup da oxuyacaqdıq. Onda Bəxtiyar müəllimin olardı 44 yaş. Bir o qədər də Xudu müəllimin. İkisi də, xüsusilə Bəxtiyar müəllim, çox məşhur idi. Adamlar qabaqlarını kəsib evlərinə dəvət edirdilər. Onlar da nəzakətlə Laçına getdiklərini söyləyib düşürdülər aşağı. Bulağın başında mən idim. Butikalara su doldurdum, gəlib çatdılar mənə.

Qulu həkim dedi:

- Cavan oğlan, bizə turşsu verərsənmi?

Cavan oğlan, mənə 7-ci sinifdə oxuyurdum. Söz mənə ləzzət elədi. Stəkanı yaxşı-yaxşı yaxalayıb turşsuyla doldu-

rub qonaqlara uzatdım, təbii ki, birinci Xudu Məmmədova.

Qulu həkim soruşdu:

- Bəxtiyar Vahabzadəni tanıyırsan?

- Niyə tanımıram. - dedim və sonra şairin "Torpaqdan pay olmaz" poemından bir parçanı əzbər söylədim. Hansı ki o poema bircə dəfə çap olunmuşdu, sonra qadağan etmişdilər.

Hələ göz dikmişən Naxçıvana da, Təbriz də, Sərab da bəlkə sənənmisən? Vartazar yaşayan bütün ölkələr - Yəni bütün dünya öz vətəninmiş? Günahım nədir ki qanqal kimi sən, Bütün yer üzünə səpələnmişən... Çəşib qaldılar. Bəxtiyar müəllim əyilib mənə öpdü.

Sonralar hamı mənə barmaqla göstərib deyirdi ki, bu Bəxtiyar Vahabzadənin öpdüyü oğlandır. Mən də yaylaqda belə məşhurlaşdım.

Qulu həkim soruşdu ki, kimin oğlusan.

- Məhəmmədin.

- Abbasovun?

Rayon yerlərində vəzifəli adamları familiyasıyla çağırırdılar. Camaat da bir az kənarda yığış bizi tamaşa edirdi. Bu vaxt atam yaxınlaşdı, qonaqlarla görüşdü və alaçığa bir stəkan çay içməyə dəvət elədi.

Qulu həkim:

- Abbasov, sağ ol, su içdik, yolumuz uzaqdı Laçına gedirik.

Bəxtiyar müəllim:

- Oğlundan muğayət ol, deyəsən, şair olacaq.

Amma mən şair olmadım, yazıçı oldum.

Ardı qalsın sonraya.

metr, hündürlüyü təxminən bir metr, eni də elə o qədər. Üstünə oyma ilə ermənicə nələrse yazılmışdı. Hər dəfə burdan keçib yaylağa gedəndə o qəbir diqqətimi cəlb edirdi. Bir dəfə atamdan soruşdum ki, orda nə yazılıb?

Atam:

- Oğul, mən ermənicə danışıq bilərəm, oxuya bilmərəm.

İndi o qərribə qəbiri görmədim. Həmin yerdə sülhməramlıların keçmiş qərarı var. Görünür, qərarı tikəndə o daşı götürüblər, ya da dağıdıblar.

LAÇINIM MƏNİM!

XATİRƏLƏR QOYMUR GEDƏK LAÇINA ÇIXAQ

(VII məqalə)

Sonralar universitetdə oxuyanda Bəxtiyar Vahabzadə bizə dərs deyəndə bir dəfə həmin əhvalatı yadıma saldım. Özü-nün dedi ki kimi, getdi çortu, amma yadıma sala bilmədi. Laçına getdiklərini, yolda turşusuda düşüb su içdiklərini yadıma saldı, bir uşağın onun şeirini oxuduğu da yadıma düşdü amma o, uşağın məni olduğunu yadıma sala bilmədi.

Dedim ki, onda sizə su verib, şeir deyən uşaq məniyədim.

- Hə, hə, yadıma düşdü. Onda uşaq idin indi məşallah yekə kişisən.

Yoxsa tələbə dostların yanında pərt olacaqdım.

Və Bəxtiyar müəllimlə şair ölənədək dostluq elədik, həm də qonşuluq...

... Yolda çox böyük tikinti gedi. Hər yeri - Sarıbabanın bir tərəfini də söküb dağıtmışdılar. Turşsu kəndini də yenidən tikirlər. Nə qədər baxdım mülk yeri-

Qan qapqara idi. Göynərtidən gözlərim yaşarmışdı.

Şəmşir uşaqlardan soruşdu:

- Kimin çiši var?

Bir elə uşaqdan birində çiş olmadı. Yalnız balaca qardaşı Mirzağa dedim mənim var.

İradə:

- Sənin xatirələrin bitməyəcək. Bəs, biz Laçına nə vaxt gedəcəyik?

- Qoy birini də deyim, sonra gedək.

Sarıbaba ilə üz bəzür Turşsu kəndinin başlanğıcındakı bir köhnə, dağılmamış, amma xaraba qalmış yeməxanayı göstərib dedim:

- Doqquzda oxuyurdum, uşaqlarla burda oynayırdıq, yeməxanadan çıxan dörd-beş erməni bizi döymək istədi. Bu vaxt hardansa Əkbər müəllim çıxdı.

Təkbaşına bizi qapazlayan erməniləri təpikləri ilə necə çirpdisə kənar-dakılar çaşib qalmışdı. Heç kim belə dava görməmişdi. Kimi təpiklə vururdusa yerindən qalxa bilmirdi. Erməniləri zibil eləyəndən sonra başımızı sığalladı və dedi ki, qorxmayın, əminiz ölməyib...

... Əkbər Rüstəmovu sonradan tanıdım. Güleş üzrə SSRİ idman ustasıydı. Sonradan öyrəndik ki, bir dəfə SSRİ çempionatının finalında hakim onu qəsdən uduzdurduğuna görə oyun qurtarandan sonra uduzduğu oğlanı da, hakimi də babat çirpib və onu birdəfəlik idmandan qovublar. O da gəlib Ağdamdakı peşə məktəbində idman müəllimi işləyir. Peşə məktəbinin həyatında bir gözəl futbol stadionu da tikmişdi. "Şəfəq" (indiki "Qarabağ") bir çox oyunlarını həmin stadionda oynayırdı. Böyük də bir güleş zalı tikdirmişdi, bacarıqlı güleşçilər yetişdirirdi. Siz onu indi Hacı Əkbər Rüstəmov kimi tanıyırsınız.

Müharibə başlayanda peşə məktəbinin tələbələrindən bir batalyon yaradılıb cəbhənin ən ağır yerində vuruşurdu. Oğlu Sənan da öz yanında.

Döyüşlərin birində həm oğlu Sənan, həm də bir tələbəsinə güllə dəyir. Əkbər müəllimin onlardan birini xi-

las etmək imkanı var. Amma o, öz oğlunu yox, tələbəsini güllə yağışının altına girib çıxarır. Oğlu Sənanı isə Rey Kərimoğlu gedib götürür. Və Sənan da Reyin qucağında şəhid olur.

Bu barədə deyəsən, "Dolu" romanında yazmışam. Çox sonralar bildik ki, Əkbər müəllimin erməniləri döymək texnikası karate adlanmış ki, onda hələ heç kim karatenin nə olduğunu bilmirdi...

İradə:

- Ürəyini boşaltdınsa, sür gedək.

Hava bir qədər yağışlıdı, yollar da dolama olduğundan narahat. Və üz tuturuq üzü gülübədinə, yəni Laçına.

İradə telefonda naviqatoru açıq ki, rahat sürüm.

- Sağa dön, sonra sol dön.

Deyirəm:

- Bağla onu, zəhləmi tökəkək, yolu tanıyram. Məne də Qarabağda yox də!..

... Şair Abbas Abdulla ilk dəfə İstanbulu görməli yerləri ilə tanış edirlər, həm də deyirlər ki, geri qalma, azarsan.

Abbas Abdulla:

- Məne də İstanbulda yox də!..

... Abbas Abdulla İstanbulu ilk dəfə getsə də, mən Laçına ilk dəfə getmədim.

mizi tapa bilmədim. Amma Xan əminin səhər-səhər altında idman elədiyi palid ağacı dururdu.

Rəşad Məcid məndən əvvəl Laçına getmişdi. O, düşüb yurd yerlərini tapmışdı.

Demişdi ki, Dolayı bulaq tərəfdən turşsuya ara yol çəkiblər. İstəsən o yolla gedib öz yurd yerinizi tapa bilərsən. Amma geri qayıdıb həmin yolu tapmaq istəmədim. Qorxdum ki, gedib yurd yerimizi tapsam dağılmış Ağdam şəhərinə ilk dəfə girəndə keçirdiyim hissləri keçirdəm. Və b u ağırlı ilə yeni tikilmiş Laçına getmək olmazdı.

Sarıbabaya qalxan torpaq yolla yeddi-səkkiz kilometr getmiş dağın yamacında çox qərribə bir bulaq var. "Çarıq bulaq" deyirlər. Allahın möcüzəsi idi, nə idi bu bulaq böyük bir sal daşdan axırdı. Elə bil hansısa heykəltəraş, ən böyük heykəltəraş Allahın özündü, bu sal daşı çarıq şəklində yaratmışdı. Bulaq çarığın içində qaynayır, sonra çarığın ucundan axırdı. Torpağın dərinliklərindəki qayalardan süzülüb gələn bu bulağın suyu çox dadlıydı. Hərdən qohum-əqrəbadakı uşaqlarla bir yük maşınına yığışib bu bulağa gedər, dəmir bidonlara su doldurub gətirərdik.

Bir dəfə dəmir bidonu maşının banına qaldırarkən yuxarıdakılar bidonu tez buraxdılar. İki barmağım qaldı bidonun altında, necə çığırımsa barmaqlarımı bidonun altından çıxaranacan qançır oldular, qapqara qaralıb şişdilər. Tez məmamın böyük oğlu Şəmşir bıçağını çıxarıb hər iki barmağımı çərtdi və sıxıb barmaqlarıma yığışmış qanı çıxartdı.

Axırıncı dəfə dostlarımla 1986-cı ildə getmişdim. Bakıdan gəlmişdilər, istədim onları aparıb Laçını gəzdirim.

Daha doğrusu, şəhərdə gəzirdik, Kinoteatrın qabağında Rəmişlə rastlaşdıq.

Dedi:

- Təzə bir dəstgah yaratmışam, istəyirdim min nəfərlik bir zalda çalım. Amma sən musiqini o qədər sevirənsən ki, elə min nəfəri əvəz edirsən.

Usulitəlini götür gedək Laçına, Laçın Turşusunda çalacam onu sənin üçün.

Mən diplomat çantanın içində doqquz voltluq batareya olan, "kronla" işləyən iki dinamikli səsgücləndirici düzəltdim. Diplomatu açırdın qoşurdun hər hansı bir musiqi alətinə, daha doğrusu, mən onu gitara üçün nəzərdə tutmuşdum, çünki özüm də gitara çalırdım. Amma elə çalırdım ki, xoş halına eşitməyənlər.

Rəmişə qulaq asmaq üçün Laçın Turşusuna getməyə dəyərdi.

Balaca qardaşımı göndərdim, gedib diplomat çantamı gətirdi, oturduq Əhməd həkimin maşınına, üz tutduq Laçına.

Ardı qalsın.